

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

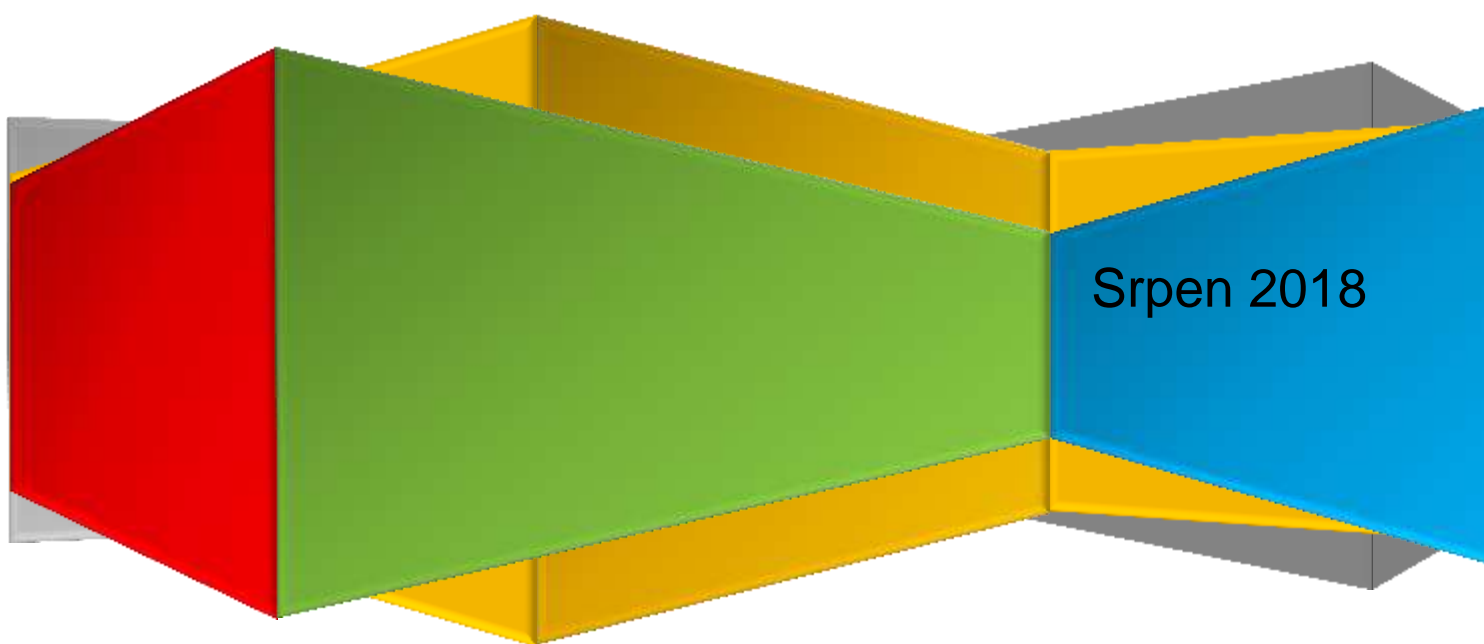
Agentura
pro sociální začleňování

Realizováno v rámci projektu „Systémové zajištění sociálního začleňování“, registrační číslo projektu CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_030/0000605.

TEMATICKO – PRŮŘEZOVÝ VÝZKUM

Finanční dopady vysoké nezaměstnanosti obyvatel sociálně vyloučených lokalit a jejich nízké odborné kvalifikace

Odbor pro sociální začleňování (Agentura) Úřadu vlády ČR

Zpracoval: RNDr. Roman MATOUŠEK, Ph.D. & výzkumný tým Agentury

Agentura pro sociální začleňování je jedním z odborů Sekce pro lidská práva při Úřadu vlády ČR. Agentura funguje od roku 2008 a je vládním nástrojem na podporu obcím, které řeší problematiku sociálního vyloučení:

- ***pomáhá** obcím a městům při mapování a detailním poznávání problémů sociálně vyloučených lokalit a jejich obyvatel, při přípravě a nastavování dlouhodobějších procesů pro jejich řešení a při získávání financí na tyto postupy,*
- ***propojuje** přitom místní subjekty (města a obce a jejich úřady, ale také neziskové organizace, školy a školská zařízení, Úřad práce, zaměstnavatele, policii a veřejnost), aby při sociálním začleňování spolupracovaly,*
- ***spolupracuje** s ministerstvy, přenáší informace z komunální úrovně směrem ke státní správě, podílí se na formování státní politiky sociálního začleňování a její koordinaci.*

Kontaktní údaje:

Úřad vlády České republiky, Odbor pro sociální začleňování (Agentura)

nábřeží Edvarda Beneše 4, Praha 1 - Malá Strana, PSČ 118 01

www.vlada.cz

www.socialni-zaclenovani.cz

Zpracovatel:

Roman Matoušek, oddělení výzkumů, projektů a komunikace (matousek.roman@vlada.cz)

Shrnutí

Předkládaná zpráva představuje **odhady finančních důsledků dlouhodobé nezaměstnanosti na celoživotní příjmy jednotlivce**, následně na úrovni (některých) **předpokládaných příjmů a výdajů státu vůči tomuto jednotlivci** a konečně také na **agregátní úrovni**. Vzhledem k vysoké korelaci dlouhodobé nezaměstnanosti se vzděláním lze výsledky interpretovat také jako finanční důsledky předčasného odchodu ze vzdělávání.

Model vychází z aktuálních rozdílů v pracovním uplatnění podle dosaženého vzdělání (specifické míry nezaměstnanosti, výše příjmů oproti průměru národního hospodářství), nastavení daňového a dávkového systému a dlouhodobého výhledu vývoje mezd do roku 2067, kdy lze předpokládat konec ekonomické aktivity současné generace přecházející ze základní na střední školy. Jedná se o *pasivní prognózu*, která prolounguje stávající trendy do budoucnosti a *upozorňuje na budoucí náklady* vznikající v důsledku aktuálních rozhodnutí. Z důvodu zanedbání nepřímých benefitů dosažení vyššího vzdělání (vyšší produktivita a ziskovost firem, zlepšení životního stylu a zdravotního stavu apod.) model představuje *konzervativní odhad* ztrát veřejných rozpočtů v důsledku předčasných odchodů.

Dosažení alespoň **středního vzdělání bez maturity** znamená oproti základnímu vzdělání **zvýšení průměrných celoživotních pracovních příjmů jednotlivce o více než třetinu (8 mil. Kč)**. Důvodem je především pokles rizika nezaměstnanosti o více než dvě třetiny (z více než 24 % na 7,2 %).

Úspěšné dokončení střední **školy s maturitou** znamená **zvýšení příjmů o více než 60 % (17 mil. Kč)** oproti získání pouze základního vzdělání. Zvýšení o zhruba 9 mil. Kč oproti dokončenému střednímu vzdělání bez maturity je dáno především zvýšením mzdy ze 76 % na 99 % průměrné mzdy v národním hospodářství.

V absolutním vyjádření jsou ještě vyšší finanční dopady na veřejné rozpočty (daň z příjmu fyzických osob, odvody na sociální a zdravotní pojištění a náklady spojené s nezaměstnaností). V důsledku **jednoho předčasného odchodu ze vzdělávání veřejné rozpočty přijdou do roku 2067 o zhruba 13 mil. Kč** ve srovnání s úspěšným vyučením. V případě úspěšného dokončení střední školy **s maturitou by pak byla celková bilance veřejných rozpočtů vyšší o 22 mil. Kč**.

Riziku dlouhodobé nezaměstnanosti v důsledku nízkého vzdělání jsou vystaveny dvě třetiny mladých dospělých ze sociálně vyloučených lokalit (SVL). Systémová opatření na zabránění předčasným odchodům by při počtu 1500 žáků ze SVL v jednom populačním ročníku znamenala pro veřejné rozpočty **možné zlepšení bilance do roku 2067 v rozmezí 1,78 mld. Kč v nízké variantě** (snížení předčasných odchodů o 10 %) **až po 16,5 mld. Kč ve vysoké variantě**, která počítá se srovnáním dosaženého vzdělání žáků ze SVL s aktuálním celostátním průměrem.

Obsah:

Shrnutí	2
Úvod.....	4
Vzdělanost v sociálně vyloučených lokalitách.....	6
Pracovní uplatnění podle dosaženého vzdělání.....	9
Rozdíly v celoživotních příjmech podle vzdělání.....	11
Náklady veřejných rozpočtů spojené s nezaměstnaností.....	13
Souhrnné dopady na úrovni jednotlivce	15
Potenciální dopady na agregátní úrovni	16
Závěr	18

Úvod¹

Dlouhodobá nezaměstnanost úzce souvisí mj. s dosaženým formálním vzděláním a kvalifikací pro pracovní trh. Lidé s nedokončeným nebo základním vzděláním vykazují dlouhodobě nejvyšší míru nezaměstnanosti. Při sledování aktuálních situací ve vzdělávání s ohledem na celoživotní rizika nezaměstnanosti a nízkých příjmů se standardně používá indikátor předčasných odchodů ze vzdělávání, který je konstruován jako podíl osob ve věku 18-24 let, které nezískaly alespoň nižší střední vzdělání (tj. v českém vzdělávacím systému nedosáhly vyučení nebo maturity).

Omezení předčasných odchodů ze vzdělávání je jedním z cílů Strategie Evropa 2020 - do tohoto roku by měla být míra předčasných odchodů ze vzdělávání nižší, než 10 %. Přestože Česko jako celek tento cíl dlouhodobě plní, v posledních letech dochází k nárůstu předčasných odchodů (z 5,4 % v roce 2013 na 6,7 % v roce 2017). Míra předčasných odchodů ze vzdělávání v Ústeckém a Karlovarském kraji navíc již několik let po sobě překračuje 10% cíl stanovený EU (15,6 % v roce 2017) a navíc se dále zvyšuje.

Ačkoliv je zvýšení míry předčasných odchodů spojováno především s neúspěšností studentů u státních maturit, předčasné odchody ze vzdělávání jsou typické zejména pro žáky s odlišnými životními podmínkami (sociálně znevýhodněné prostředí) a žáky ze sociálně vyloučených lokalit (SVL), kde vyšší než základní vzdělání získá méně než polovina z nich.

Souhrn systémových faktorů i dílčích individuálních událostí a rozhodnutí, které vedou u náctiletého žáka/studenta k předčasnému odchodu ze vzdělávání, se následně promítá do situace takového jednotlivce i jeho rodiny po celý život. Nízké vzdělání zvyšuje rizika nezaměstnanosti a nízkých příjmů, což přispívá k mezigenerační reprodukci chudoby a sociálního vyloučení. Úřad vlády, odbor pro sociální začleňování (Agentura) se proto vzdělávání dlouhodobě věnuje a podporuje školy a další aktéry, kteří se snaží zabránit předčasným odchodům ze vzdělávání a zvýšit jeho kvalitu v územích se sociálně vyloučenými lokalitami.

Vedle jednotlivců a jejich rodin však mají předčasné odchody ze vzdělávání významné společenské dopady. Absence příjmů se promítá např. do zvýšeného rizika předlužení, poklesu kupní síly v regionech s vyšším podílem osob bez kvalifikace a tím také k omezení příležitostí pro rozvoj služeb a regionální rozvoj obecně. Nižší příjmy, častější a obvykle také delší období bez zaměstnání znamená, že jednotlivec v celoživotním úhrnu zaplatí méně na daních a platbách do systémů sociálního a zdravotního pojištění, ale bude s větší pravděpodobností některé ze sociálních dávek čerpat. Předčasné odchody ze vzdělávání **dlouhodobě zhoršují bilanci veřejných rozpočtů.**

Identifikace dlouhodobých finančních přínosů představuje racionální zdůvodnění veřejných politik zaměřených na zabránění předčasným odchodům/motivaci k pokračování vzdělávání nebo na návrat mladých nezaměstnaných do vzdělávacího systému. Tyto aktivity jsou relevantní zejména pro mladé ze sociálně znevýhodněného prostředí, kteří vesměs nemají jiná omezení (např. zdravotní stav), která by jim bránila ve vzdělávání a dalším pracovním uplatnění.

¹ Za podnětné připomínky k textu děkuji prof. Jakubu Steinerovi (CERGE-EI) a dr. Kláře Kalíškové (VŠE)

Předkládaná zpráva představuje **odhady finančních důsledků předčasného odchodu** ze vzdělávání nejprve **na celoživotní příjmy jednotlivce**, následně na úrovni (některých) **předpokládaných příjmů a výdajů státu vůči tomuto jednotlivci** a konečně také na agregátní úrovni, kdy se zabývá důsledky významné odlišnosti vzdělanostní struktury v sociálně vyloučených lokalitách.

Model vznikl v návaznosti na výzkumy předčasných odchodů ze vzdělávání, které Agentura realizovala v roce 2018² - kvalitativních případových studií v Dubí, Chomutově a Ústí nad Labem, které vedle expertních pohledů zachycují mj. perspektivu mladých dospělých, kteří předčasně opustili vzdělávání, a dále dotazníkového šetření mezi zaměstnanci Úřadu práce ČR, krajské pobočky v Ústí nad Labem, o současných přístupech k předčasným odchodům ze vzdělávání³.

Model vychází z časové řady průměrných příjmů a míry nezaměstnanosti podle dosaženého vzdělání za roky 2009 - 2016 a z předpokladu, že současné rozdíly mezi jednotlivými vzdělanostními kategoriemi zůstanou po dobu dalších 50 let nezměněny. V tomto smyslu se jedná o *pasivní prognózu*, která prolounguje stávající trendy do budoucnosti a *upozorňuje na budoucí náklady* vznikající v důsledku aktuálních politik (nebo jejich absence).

V modelu jsou zohledněny pouze bezprostřední příjmy (daně z příjmů a odvody na zdravotní a sociální pojištění) a výdaje (náklady na vyplacené dávky) státu spojené s jednotlivcem, který předčasně odešel ze vzdělávání. Nejsou zohledněny nepřímé nebo zprostředkované efekty dosažení vyššího vzdělání, mezi které může patřit např. zlepšení zdravotního stavu⁴, zvýšení konkurenceschopnosti firem díky vyšší kvalifikaci zaměstnanců⁵ nebo obecně multiplikační efekty vyvolané vyšší spotřebou domácností. Z těchto důvodů model představuje *konzervativní odhad* ztrát veřejných rozpočtů v důsledku předčasných odchodů.

² Bocan, M., Vepřková R. a kol (2018): Předčasné odchody ze vzdělávání v Ústeckém kraji. Interní rukopis. Úřad vlády – Agentura pro sociální začleňování, Praha.

³ Shrnutí výsledků těchto výzkumů bylo prezentováno na semináři Evropské komise a IDEA, záznam dostupný na <https://slideslive.com/38907760/o-lidech-se-zakladnim-vzdelanim-a-jak-si-vedou-na-ceskem-trhu-prace-22-5-2018?subdomain=false>

⁴ Sociálním nerovnostem ve zdraví, které jsou významně ovlivnitelné životním stylem, způsobem stravování apod, se dlouhodobě věnuje Světová zdravotnická organizace. Do veřejných rozpočtů se tyto nerovnosti promítají prostřednictvím vyšší nemocnosti a náklady na léčení odvrátitelných nemocí.

⁵ Vyšší formální vzdělávání by mělo absolventům umožnit, aby ve svém zaměstnání vykonávali kvalifikačně náročnější práce, což by se mělo projevit ve vyšší přidané hodnotě a vyšší ziskovosti firem, tj. zvýšením příjmů státu z daně z přidané hodnoty a zdanění zisku podnikatelských subjektů.

Vzdělanost v sociálně vyloučených lokalitách

Aktuální data o vzdělanostní struktuře a dalších sociodemografických charakteristikách obyvatel sociálně vyloučených lokalit (SVL) zachytil extenzivní výzkum v rámci projektu BRIZOLIT⁶. Reprezentativní dotazníkové šetření ukázalo, že základní a neukončené vzdělání má 62,9 % jejich obyvatel, což je více než trojnásobek celostátního průměru (18 %). Podíl vyučených v SVL (28,8 %) je jen mírně nižší, než je celostátní průměr (33 %), naopak podíl osob s ukončeným středním vzděláním s maturitou a s vyšším vzděláním je v SVL výrazně nižší.

Tabulka č. 1: Vzdělanostní struktura obyvatel SVL a celkové populace (v %)

Nejvyšší dosažené vzdělání	Obyvatelé SVL	Celková populace ČR
Základní a nedokončené	62,9	18
Střední bez maturity	28,8	33
Střední s maturitou/VOŠ	7,1	31,2
Vysokoškolské	1,2	12,5
Nezjištěno	-	5,3
Celkem	100	100

Zdroj: Toušek a kol. (2018), SLDB 2011

Ukazatele průměrné vzdělanosti jsou utvářeny dlouhodobým vývojem společnosti a vzdělávacího systému (nejstarší žijící generace vstupovaly do vzdělávání zhruba ve 20. letech 20. století) a zároveň zakrývají významné mezigenerační rozdíly v dosaženém vzdělání, jako např. sblížení dosahovaného vzdělání mužů a žen, rozšiřování dostupnosti středního vzdělání, maturity a v posledních dvou desetiletích tzv. masifikace vysokoškolského vzdělání. Pro zachycení výsledků aktuálního nastavení vzdělávacího systému je proto nezbytné srovnávat úroveň vzdělání, kterého dosahuje generace aktuálně vstupující do ekonomicky aktivního věku.

Střední odhad počtu obyvatel sociálně vyloučených lokalit⁷ v Česku je zhruba 100 000 osob. S ohledem na spíše progresivní demografickou strukturu (vyšší podíl mladších obyvatel oproti celostátnímu průměru) lze odhadovat, že ročně se v SVL narodí zhruba 1500 osob, které ve věku zhruba 6 let zahájí povinnou školní docházku a ve věku 15 -16 let přecházejí na střední školu. Výstupy projektu BRIZOLIT⁸ zachycují také dosažené vzdělání v generaci 20 – 29letých obyvatel SVL. Data za odpovídající generace v celé populaci jsou k dispozici ve výsledcích Sčítání lidí, domů a bytů.

Při aktuální vzdělanostní struktuře obyvatel SVL ve věku 20 – 29 let jsou výsledky vzdělávání žáků ze SVL takové, že z 1500 v jednom ročníku mladých dospělých jich získá základní nebo neúplné vzdělání (tj. předčasně odejde ze vzdělávání) 992 (66,1 %), dalších 414 se úspěšně vyučí (27,62 %), 77 získá maturitu (5,14 %) a pouze 17 získá vysokoškolské vzdělání (1,14 %). Pokud stejný počet 1500 žáků rozdělíme podle vzdělanostní struktury generace 25 až 29letých v celkové populaci⁹ (podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů

⁶ Toušek, L. a kol. (2018): Sociálně vyloučené lokality z pohledu sociodemografických ukazatelů. Demografie, 60 (2), s. 21–35

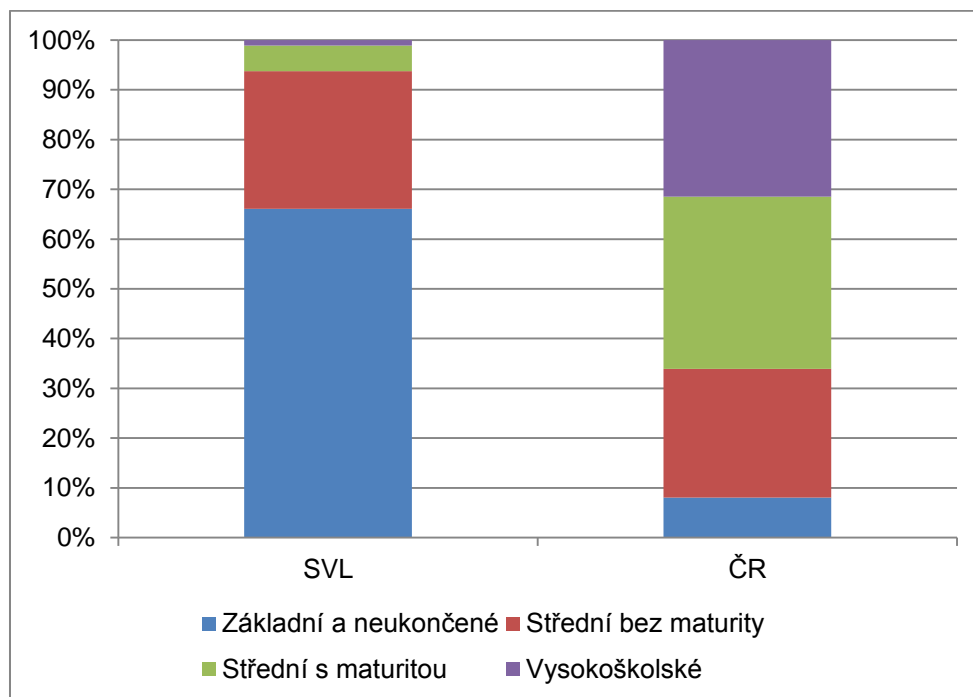
⁷ Čada, K. a kol. (2015) Mapa sociálně vyloučených lokalit v ČR. GAC, Praha.

⁸ tamtéž

⁹ V generaci 25-29letých lze předpokládat, že většina osob již ukončila nejvyšší stupeň vzdělání, který ve svém životě dosáhne. Naopak v generaci 20-24letých značná část osob teprve získává vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání. Vzhledem k malému podílu osob s dokončeným středním

2011), zřetelně se zobrazuje nesouměřitelnost vzdělání, které je poskytováno obyvatelům SVL. V průměrné populaci totiž nejvýše základní a nedokončené vzdělání získává pouze 121 osob, střední vzdělání bez maturity 388 osob, střední vzdělání s maturitou 519 osob a vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání téměř třetina dané generace (472 osob).

Obrázek č. 1: Vzdělanostní struktura generace dvacátníků v sociálně vyloučených lokalitách a v celkové populaci

Zdroj: vlastní zpracování, data Toušek (2018). SLDB 2011

Na základě řady studií lze zároveň předpokládat, že žáci ze sociálně znevýhodněného prostředí mohou nejen dosáhnout vyššího vzdělání, ale také následně toto vzdělání využít ke společenskému uplatnění, které odpovídá dosaženému vzdělání. Český vzdělávací systém vykazuje ve srovnání s jinými i zeměmi OECD vysokou závislost dosaženého vzdělání na sociálním postavení rodičů¹⁰. Jiné vzdělávací systémy ekonomicky rozvinutých zemí jsou úspěšnější při zajištění vzdělanostní mobility (tj. děti dosahují vyššího vzdělání, než jejich rodiče) v sociálně znevýhodněných skupinách.

Díličí sondy mapující situaci romských žáků s původem v Česku a Slovensku, kteří se svými rodinami emigrovali do Velké Británie, ukazují, že školní výsledky těchto žáků jsou – přes jazykovou bariéru – velmi blízké průměru, a to přes to, že část těchto žáků byla v Česku a na Slovensku vzdělávána mimo hlavní vzdělávací proud¹¹. Změna přístupu ke vzdělávání tedy může mít pozitivní dopad na školní úspěšnost dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí. Přestože dosud zřejmě chybí extenzivní studie mapující vzdělanostní a zejména další

vzděláním s maturitou mezi obyvateli SVL, kteří by mohli teoreticky vyšší vzdělání získávat, lze srovnat vzdělanostní struktury generace 20-29letých v SVL s generací 25-29letých v celé populaci.

¹⁰ Podrobněji např. Průcha, J. (2006). Sociální nerovnosti v českém školním vzdělávání. *Pedagogická orientace*, 16 (1), 28–41.

¹¹ From segregation to inclusion: Roma Pupils in the United Kingdom A Pilot Research Project.

Dostupné z

https://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/ref_uk_report_nov2011_screen_sing_lepages.pdf

profesní uplatnění českých a slovenských Romů nebo lidí ze znevýhodněného prostředí, kteří získali vyšší vzdělání v doma nebo v zahraničí, je dostupná řada biografických rozhovorů, které ukazují, že získané vzdělání skutečně vedlo k odpovídajícímu pracovnímu uplatnění a finančnímu ohodnocení.

Pracovní uplatnění podle dosaženého vzdělání

Postavení jednotlivce na pracovním trhu je v Česku dlouhodobě výrazně ovlivňováno jeho vzděláním. Člověk, který předčasně odejde ze vzdělávání, vstupuje do svého dalšího života a na pracovní trh jako osoba s nízkou kvalifikací dokončeného základního vzdělání, popř. dokonce neukončeného základního vzdělání (povinná školní docházka byla splněna v nižší než 9. třídě základní školy). Lidé se základním vzděláním jsou pak na českém trhu práce celoživotně vystaveni mnohem vyššímu riziku nezaměstnanosti (včetně dlouhodobé nezaměstnanosti) a vydělávají také v průměru výrazně méně, než lidé, kteří úspěšně vystudovali na středních odborných učilištích nebo získali maturitu.

Jak vyplývá z dlouhodobých statistik ČSÚ mezi lety 2009 - 2016 (viz tabulky č. 2 a 3) na základě Výběrového šetření pracovních sil, s rostoucím dosaženým vzděláním výrazně klesá pravděpodobnost nezaměstnanosti – lidé s vysokoškolským vzděláním mají dlouhodobě 9-10krát nižší míru nezaměstnanosti, než lidé s nejvýše základním vzděláním. Už dosažené středního vzdělání bez maturity snižuje riziko nezaměstnanosti na méně než třetinu. Dlouhodobý průměr z let 2009 – 2016, který zahrnuje celá ekonomický cyklus (dopady ekonomické krize v první části období a následný ekonomický růst, včetně růstu zaměstnanosti a mezd ve zhruba druhé polovině sledovaného období), představuje dostatečně robustní východisko pro konstrukci předpokládané dlouhodobé perspektivy uplatnění na pracovním trhu.

Tabulka č. 2: Míra nezaměstnanosti (v %) podle vzdělání

Vzdělání	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Průměr
Základní a bez vzdělání	24,1	25,0	24,3	28,5	25,6	22,1	22,7	20,4	24,1
Střední bez maturity	7,4	8,5	7,7	8,0	8,4	7,3	5,8	4,3	7,2
Střední s maturitou	4,7	5,3	5,0	4,9	5,3	4,8	3,7	2,7	4,6
Vysokoškolské	2,4	2,8	2,8	2,9	2,8	2,9	2,4	1,9	2,6

Zdroj: ČSÚ, Výběrové šetření pracovních sil

Obdobně výrazné rozdíly jsou podle stejného šetření také ve výši průměrných výdělků podle dosaženého vzdělání. Jak ukazuje tabulka č. 43. lidé s vysokoškolským vzděláním mají v průměru příjem o více než polovinu vyšší, než je průměrný výdělek v národní hospodářství. Naopak lidé se základním vzděláním vydělávají méně než dvě třetiny průměrné mzdy a v případě vyučených se jedná o 75 % průměrné mzdy. Zatímco v případě nezaměstnanosti je patrný její významný pokles již při dosažení středního vzdělání bez maturity, v případě průměrných příjmů dochází k jejich razantnějšímu nárůstu až při dosažení středního vzdělání s maturitou. Příjmy osob s ukončeným středoškolským vzděláním s maturitou jsou zhruba na úrovni průměrné mzdy.

Na základě dat uvedených v tabulkách 2 a 3 můžeme popsat modelové („průměrné“) pracovní uplatnění jednotlivců s různým dosaženým vzděláním za předpokladu, že budou po celou dobu jejich ekonomicky aktivního života zachovány relativní rozdíly v odměňování i rozdíly ve specifických mírách nezaměstnanosti. Pro názornost předpokládáme rovnoměrné rozložení nezaměstnanosti v rámci vzdělanostních skupin (tj. míra nezaměstnanosti 10 % znamená, že jeden z deseti práce schopných obyvatel je nezaměstnaný, a zároveň také, že

každý bude výdělečně činný po 90 % svého ekonomicky aktivního věku a po 10 % tohoto času bude nezaměstnaný).

Tabulka č. 3: Průměrná nominální mzda (v Kč) podle vzdělání

Vzdělání	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Průměr
Základní a bez vzdělání	16 658	17 007	16 967	16 847	17 130	17 466	18 249	19 504	17 479
Střední bez maturity	20 006	20 375	19 532	19 876	20 055	20 454	21 307	22 382	20 498
Střední s maturitou	26 887	26 924	25 667	25 689	25 719	26 276	27 260	28 416	26 605
Vyšší odborné a bakalářské	30 863	31 001	30 185	30 043	29 935	30 288	31 507	32 973	30 850
Vysokoškolské	46 801	45 909	43 109	43 181	42 787	43 391	44 360	45 722	44 408
Celkem	26 677	26 881	25 645	26 033	26 211	26 802	27 811	29 056	26 890

Zdroj: ČSÚ, výběrové šetření pracovních sil

Žáci ze sociálně znevýhodněného prostředí opouští vzdělávání v řadě případů ukončením povinné školní docházky, nebo velmi záhy po nastoupení prvního ročníku střední školy, tedy ve věku 15-16 let a získá jen **základní nebo nedokončené vzdělání**. Podle současných parametrů důchodového systému se očekává jejich ekonomická aktivita až do věku 65 let, tedy zhruba po dobu 50 let. Z těchto 50 let však budou v průměru pracovat pouze po dobu **necelých 38 let za průměrnou mzdu ve výši 65 % průměrné mzdy**. V průměru **déle než 12 let pak budou nezaměstnaní** s příjmy z podpory v nezaměstnanosti (závislé od výše předchozích výdělků), nebo v případě periody dlouhodobé nezaměstnanosti (déle než 6 měsíců) budou mít příjmy jen z jiných dávek státní sociální podpory nebo pomoci v hmotné nouzi.

Pokud by tento žák úspěšně dokončil **střední vzdělání bez maturity** (tedy vyučil by se v nějakém oboru), na trh práce by vstoupil zhruba v 18 letech věku s předpokládanou délkou ekonomické aktivity zhruba 47 let. Z této doby by v průměru skutečně odpracoval zhruba 43 let a 8 měsíců a jeho příjem bude dosahovat **76 % průměrné mzdy**. **V evidenci uchazečů o zaměstnání bude v průměru 3 roky a 4 měsíce**. Vzhledem k takto výrazně kratší době nezaměstnanosti se výrazně snižuje riziko dlouhodobé nezaměstnanosti a pádu domácnosti do hmotné nouze.

Úspěšné ukončení **středního vzdělání s maturitou** možnosti uplatnění na trhu práce zvyšuje ještě více. Po získání maturity ve zhruba 19 letech věku bude délka ekonomické aktivity zhruba 46 let, ze které bude doba v zaměstnání činit v průměru 43 let a 11 měsíců. **Průměrný příjem bude v podstatě stejný (99%) jako průměrný příjem v celé ekonomice. Délka nezaměstnanosti pak bude pouze 2 roky a 1 měsíc**.

Přestože pracovní kariéra jedince, který předčasně odejde ze vzdělávacího systému, je formálně nejdelší (trvá až 50 let), po zohlednění specifické míry nezaměstnanosti je počet let skutečného pracovního uplatnění reálně nižší (38 let), než v případě absolventa vysokoškolského studia, který sice na trh práce plně vstupuje to téměř 10 let později, ale vzhledem k velmi nízké míře nezaměstnanosti (1 %) bude reálně výdělečně činný po dobu téměř 40 let.

Rozdíly v celoživotních příjmech podle vzdělání

Zvýšené riziko nezaměstnanosti a zaměstnání omezené na hůře placené profese má za výsledek **nižší celoživotní příjmy** (úhrn výdělků za celou pracovní kariéru od prvního vstupu do zaměstnání až po ukončení ekonomické aktivity), tedy úhrn prostředků, které mohou být vynaloženy na zajištění základních životních potřeb (bydlení a zařízení domácnosti, jídlo, oblečení), pokrytí náhlých mimořádných výdajů nebo na zajištění obvyklé životní úrovně v české společnosti. Významně odlišné průměrné možnosti na pracovním trhu jak z hlediska jistoty zaměstnání, tak z hlediska jeho ohodnocení, se budou dále reprodukovat do příjmových nerovností po celý ekonomicky aktivní život¹². Pro názornost se pokusíme modelovat rozdíly v celoživotních příjmech z práce pro jednotlivce, který aktuálně (v roce 2018) opustí po ukončení základní školy vzdělávací systém a až do roku 2067/2068 by měl být ekonomicky aktivní.

Stanovení rozdílu v celoživotních příjmech vyžaduje stanovení několika parametrů. Vzhledem k tomu, že významná většina ekonomicky aktivních obyvatel je v zaměstnaneckém poměru, budou celoživotní příjmy počítány pro zaměstnance, nikoliv pro osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ). Dalšími důvody pro toto zaměření je, že ve skupině ekonomicky aktivních obyvatel s nižším dosaženým vzděláním je podíl OSVČ nižší, a také obecně nižší předvídatelnost příjmů OSVČ.

Základem je předpokládaný dlouhodobý vývoj mezd. Dlouhodobá prognóza vývoje průměrných mezd, která vznikla v rámci diskuzí o reformě penzijních systémů (tzv. druhá Bezděkova komise) předpokládala do roku 2050 meziroční tempo růstu mezd zhruba 4 %. Doposud tento model v zásadě odpovídá reálnému mzdovému vývoji (podle modelu měla průměrná mzda překonat hranici 30 000 Kč v roce 2016, reálně k tomu došlo v roce 2017). Výši mezd proto počítáme na základě tohoto modelu s tím, že tempo jejich růstu v letech 2051-2067, která v původním modelu nejsou obsažena, uvažujeme stejné jako v období do roku 2050.

Druhým parametrem je rozložení doby nezaměstnanosti v čase. Přestože míra nezaměstnanosti se s věkem spíše zvyšuje, v modelu předpokládáme, že nezaměstnanost bude rovnoměrně rozložena v čase (tj. počet dní nezaměstnanosti ke stejné v každém roce pracovní kariéry). Jinými slovy řečeno, v případě osoby se základním vzděláním při specifické míře nezaměstnanosti 25 % předpokládáme, že v každém roce ekonomické aktivity bude nezaměstnaný po dobu 3 měsíců s nulovým příjmem ze zaměstnání a po dobu 9 měsíců bude zaměstnaný. Po dobu tříměsíční nezaměstnanosti bude příjmem jednotlivce podpora v nezaměstnanosti.

Konečně třetím nezbytným předpokladem je, že rozdíly mezi vzdělanostními skupinami ve mzdách a nezaměstnanosti se dlouhodobě nezmění¹³. Model neuvažuje jiné důvody pro

¹² Mimo to se (v míře podle aktuálního nastavení zásluhovosti v systému důchodového pojištění) promítne také do výše důchodů v prvním (veřejném) pilíři důchodového pojištění.

¹³ V souladu s uvedenou metodou pasivní prognózy nepočítáme dlouhodobě se změnami v míře (ne)zaměstnanosti podle vzdělání (jakkoliv diskuze okolo Průmyslu 4.0 naznačují ještě větší rizika pro řadu profesí), ani změny v poměrech výdělků mezi jednotlivými vzdělanostními skupinami (i když aktuální diskuze okolo všeobecného základního příjmu nebo provázání minimální mzdy vůči

absenci pracovních příjmů, než je nezaměstnanost (např. nemoc a invalidita nebo mateřská a rodičovská dovolená). Případné zohlednění mateřské a rodičovské dovolené by znamenalo snížení počtu let, po které má jednotlivec příjem ze zaměstnání. Relativní rozdíly mezi jednotlivými vzdělanostními kategoriemi by tedy zůstaly zachovány.

Na základě těchto parametrů lze vypočítat nominální celoživotní hrubý příjem z práce pro jednotlivé vzdělanostní kategorie (viz tabulka č. 4). Předčasný odchod ze vzdělávání ve věku 15 – 16 let znamená, že jednotlivec si svou prací v průměru vydělá o 11,6 mil. Kč méně, než pokud by dokončil střední vzdělání bez maturity, a o téměř 25 mil. Kč méně ve srovnání s těmi, kteří získají střední vzdělání s maturitou (a budou tedy vydělávat zhruba na úrovni průměrné mzdy).

Vedle celoživotních hrubých příjmů můžeme odhadnout také čisté příjmy. Předpokladem pro tento odhad opět je, že nedojde ke změně zdanění, konkrétně ke změně efektivní sazby daně z příjmu fyzických osob¹⁴, a dále, že nedojde ke změně procentní sazby odvodů na sociální a zdravotní pojištění, které platí ze své hrubé mzdy zaměstnanec (aktuálně 11 %). V souladu s postupem při modelování vývoje příjmů odhad neuvažuje jiné faktory (zejména odečitatelné položky) ovlivňující výši daně, než je základní sleva na poplatníka.

Přestože dochází k určité nivelizaci v důsledku rostoucí efektivní daňové sazby s výší příjmu, rozdíly v nominálních celoživotních čistých příjmech jsou velmi významné. Předčasný odchod ze vzdělávání znamená pro jednotlivce celoživotně zhruba o 8 mil. Kč nižší příjmy, než by mohl mít v případě dokončení středního vzdělání bez maturity, a dokonce o 17 mil. Kč nižší příjmy oproti těm, kteří úspěšně získají střední vzdělání s maturitou.

Nominální celoživotní čistý příjem však nevyjadřuje reálnou hodnotu peněz, které si zaměstnanec vydělá – vzhledem k inflaci je reálná hodnota (kupní síla) těchto příjmů výrazně nižší, než v současnosti. Lze jej však přiblížit jako zdroje, ze kterých může jednotlivec v budoucnu splácet např. dlouhodobé úvěry.

Tabulka č. 4: Celoživotní pracovní příjmy podle vzdělání (2018 – 2067)

Nejvyšší dosažené vzdělání	Celoživotní hrubé pracovní příjmy (tis. Kč)	Efektivní zdanění a zatížení odvody (%)	Celoživotní čisté pracovní příjmy (tis. Kč)
Základní a neukončené	28 875	18,8	23 446
Střední bez maturity	40 521	22,0	31 607
Střední s maturitou	53 634	24,6	40 440

Zdroj: vlastní výpočty, data ČSÚ a Investia

průměru/mediánu může tento poměr změnit). Žádná z výše uvedených možností se totiž nejvíce dostatečně jistá.

¹⁴ Podíl skutečně zaplacených daní na hrubých příjmech (efektivní daňová sazba) se od deklarované daňové sazby liší z důvodu možnosti uplatnění slev na dani, odpočtů od základu daně apod. V použitém modelu je efektivní sazba odlišná od nominální sazby z důvodu odlišných základů (hrubá vs. superhrubá mzda) a započítání daňové slevy na poplatníka jako fixní částky, o kterou se snižuje daň z příjmu pro každou osobu.

Náklady veřejných rozpočtů spojené s nezaměstnaností

Významné rozdíly v příjmech a v míře nezaměstnanosti podle dosaženého vzdělání se nutně promítají také do příjmů a výdajů veřejných rozpočtů. Člověk s vyšším příjmem, který bude nezaměstnaný jen po velmi krátkou dobu svého ekonomicky aktivního věku, zaplatí na daních a odvodech do systémů sociálního a zdravotního více, než člověk s nižšími příjmy a častějšími nebo delšími obdobími bez zaměstnání, kdy bude naopak čerpat podporu od státu.

Aktuálně jsou roční náklady státu spojené s nezaměstnaných odhadovány na 207 tis. Kč na osobu a rok (VÚPSV 2016), přičemž tento odhad zahrnuje jak náklady na příjmové straně rozpočtu (neodvedené odvody a daně z příjmu), tak na výdajové straně rozpočtu (vyplacené podpory v nezaměstnanosti a jiné sociální dávky).

Přesnější odhad, jak se mohou změnit příjmy a výdaje veřejných rozpočtů, je možné modelovat na základě výše uvedených předpokladů pro vývoj příjmů a dalších doplňujících podmínek. Model proto zvažuje odvody placené zaměstnancem a zaměstnavatelem do systémů sociálního a zdravotního pojištění a daň z příjmu fyzických osob z celoživotních hrubých příjmů práce. Pro období nezaměstnanosti potom zvažuje veškeré náklady státu spojené s nezaměstnaností dle studie VÚPSV (2016).

Protože největší část příjmů veřejných rozpočtů, které jsou přímo spojené se zaměstnanci, jsou odvody na zdravotní a sociální pojištění, výpočet vychází z předpokladu, že zůstane zachována výše odvodů do sociálně pojistných systémů (sociální a zdravotní) ve výši 13,5 % hrubých mezd pro zdravotní pojištění a 31,5 % pro sociální pojištění¹⁵.

U daně z příjmů fyzických osob předpokládáme zachování rozdílů v efektivní daňové sazbě, které vyplývá z plošné daňové slevy na poplatníka – výše této slevy tedy v modelu roste stejným tempem, jako průměrné mzdy. Výši průměrných ročních příjmů osob se základním vzděláním tedy bude odpovídat efektivní daňová sazba 7,8 %, výši příjmů osob se středním vzděláním bez maturity sazba 11 % a výši příjmů osob s maturitou potom sazba 13,6 %.

Z výpočtů (viz tabulka č. 5) je patrné, že příjmy veřejných rozpočtů budou dominantně v odvodech na sociální a zdravotní pojištění. Celkové příjmy veřejných rozpočtů s dosaženým vzděláním významně rostou. Jednotlivec se středním vzděláním s maturitou na daních a odvodech zaplatí zhruba dvojnásobnou částku oproti člověku se základním vzděláním.

¹⁵ Část odvodů je placena zaměstnancem, část zaměstnavatelem, nicméně tato skutečnost nemá vliv na celkový příjem veřejných rozpočtů.

Tabulka č. 5: Celoživotní daně z příjmu fyzických osob a odvody na sociální a zdravotní pojištění (2018-2067)

Nejvyšší dosažené vzdělání	Odvody na zdravotní a soc. pojištění (tis. Kč)	Daň z příjmu fyzických osob (tis. Kč)	Celkem (tis. Kč)
Základní a neukončené	12 994	2 252	15 246
Střední bez maturity	18 235	4 457	22 692
Střední s maturitou	24 135	7 294	31 430

Zdroj: vlastní výpočty

Dalším předpokladem je, že dávky a další výdaje státu spojené s nezaměstnaností porostou stejným tempem, jako průměrné mzdy (tj. zhruba 4 %) - model předpokládá, že se vzájemný poměr dávek a mezd dlouhodobě nezmění. Obdobně jako v případě výpočtu celoživotních pracovních příjmů model nezahrnuje další sociální události, které ovlivňují příjmy jednotlivce (narození dítěte, nemoc, invalidita) nebo výši zdanění (daňové slevy na děti), u kterých předpokládáme rovnoměrné rozložení mezi vzdělanostními skupinami. Náklady státu na řešení nezaměstnanosti (viz tabulka č. 6) proto odrážejí celkovou dálku nezaměstnanosti v jednotlivých vzdělanostních skupinách (viz část 2).

Tabulka č. 6: Náklady státu na řešení nezaměstnanosti podle dosaženého vzdělání (2018 – 2067)

Nejvyšší dosažené vzdělání	Celkové náklady (tis. Kč)
Základní a neukončené	7 917
Střední bez maturity	2 352
Střední s maturitou	1 498

Zdroj: vlastní výpočty

Souhrnné dopady na úrovni jednotlivce

Předčasný odchod ze vzdělávání znamená velké finanční dopady jak pro jednotlivce, tak pro veřejné rozpočty. Dílčí výpočty uvedené v tabulkách č. 4- 6 sumarizuje tabulka č. 7.

Dosažení alespoň **středního vzdělání bez maturity** znamená oproti základnímu vzdělání **zvýšení průměrných celoživotních pracovních příjmů o více než třetinu (8 mil. Kč)**. Důvodem je především pokles rizika nezaměstnanosti o více než dvě třetiny (z více než 24 % na 7,2 %).

Úspěšné dokončení střední **školy s maturitou pak znamená zvýšení příjmů o více než 60 % (17 mil. Kč)** oproti získání pouze základního vzdělání. Zvýšení o zhruba 9 mil. Kč oproti dokončenému střednímu vzdělání bez maturity je dáno především zvýšením mzdy ze 76 % na 99 % průměrné mzdy v národním hospodářství.

V absolutním vyjádření jsou ještě vyšší finanční dopady na veřejné rozpočty (daň z příjmu fyzických osob, odvody na sociální a zdravotní pojištění a náklady spojené s nezaměstnaností). Celoživotní „cena“ předčasného odchodu ze vzdělávání pro veřejné rozpočty je zhruba 13 mil. Kč ve srovnání s úspěšným vyučením a 22 mil. Kč ve srovnání s dokončením střední školy s maturitou. Důvody pro tento rozdíl jsou – stejně jako v případě příjmů pro jednotlivce – ve výrazném snížení rizika nezaměstnanosti a ve zvýšení příjmů a tím také odvodů na sociální a zdravotní pojištění a v menší míře také daně z příjmů fyzických osob.

Výše uvedená čísla představují odhady, které vycházejí z předpokladů a omezení využitých modelů. Poskytují však rámcovou představu o rozsahu a (finanční) závažnosti problému předčasných odchodů ze vzdělávání. Zároveň představují rámec pro finanční návratnost veřejných politik zacílených na prevenci předčasných odchodů ze vzdělávání a podporu odpovídajícího pracovního uplatnění žáků a mladých dospělých ze sociálně znevýhodněného prostředí.

Tabulka č. 7: Shrnutí finančních dopadů předčasných odchodů ze vzdělávání

Nejvyšší dosažené vzdělání	Celoživotní čisté příjmy (mil. Kč)	Zvýšení příjmů oproti ZŠ (mil. Kč)	Celoživotní bilance vůči státu (mil. Kč)	Změna bilance oproti ZŠ (mil. Kč)
Základní a neukončené	23,45	X	7,33	X
Střední bez maturity	31,61	8,16	20,34	13,01
Střední s maturitou	40,44	16,99	29,93	22,60

Zdroj: vlastní výpočty

Potenciální dopady na agregátní úrovni

Po vyčíslení dopadů předčasných odchodů na úrovni jednotlivce lze odhadnout potenciál celkových finančních přínosů pro veřejné rozpočty, pokud by se podařilo snížit strukturální odlišnost v dosahovaném vzdělání u žáků ze sociálně vyloučených lokalit, tj. zamezit jejich předčasným odchodům ze vzdělávání.

Minimální varianta, kterou uvažujeme, předpokládá, že je kombinací různých opatření možné podpořit úspěšné dokončení střední školy pro 10 % žáků ze SVL, kteří nyní vzdělání předčasně ukončují. Desetiprocentní úspěšnost je konzervativním odhadem, který vychází z pozvolného náběhu nových opatření jak ve vzdělávání, tak např. v sociálním bydlení, jehož nekvalita a nestabilita negativně ovlivňuje školní úspěšnost. Modelově uvažujeme, že polovina z těchto žáků se vyučí a druhá polovina získá střední vzdělání s maturitou.

Ve střední variantě uvažujeme, že se podaří předčasné odchody ze vzdělávání snížit zhruba na polovinu, a že žáci ze sociálně vyloučeného prostředí získají zhruba z jedné třetiny (34,8 %) střední vzdělání bez maturity a v další třetině (32,9 %) střední vzdělání s maturitou (stejně, jako je aktuální průměrný podíl těchto vzdělanostních skupin na celkovém obyvatelstvu). Se základním nebo nedokončeným vzděláním bude v této variantě končit zhruba třetina žáků ze SVL. Varianta vychází z předpokladu rozsáhlejší implementace nových politik na zabránění předčasným odchodům na základních a středních školách. Zároveň předpokládá, že podíl vysokoškoláků se nebude zvyšovat¹⁶.

Jako vysokou variantu, která představuje maximální potenciál pro veřejné rozpočty, uvažujeme srovnání dosaženého vzdělání žáků ze SVL s aktuálním celostátním průměrem. Nad rámec střední varianty tedy počítá s tím, že zhruba 13 % žáků ze SVL úspěšně ukončí vysokoškolské vzdělání. Z logiky věci vyplývá, že tato varianta je dosažitelná v dlouhodobém časovém horizontu. Jak již bylo uvedeno výše, aktuální průměrná vzdělanost je nižší, než vzdělanost dosahovaná generací vstupující do ekonomicky aktivního věku. I při vysoké variantě by tedy dosahovali žáci ze SVL nižšího vzdělání, než jejich vrstevníci mimo SVL. Zároveň zanedbáváme finanční přínosy vysokoškolského vzdělání. Z těchto důvodů je vysoká varianta stále *konzervativním odhadem* celkového potenciálního přínosu zabránění předčasných odchodů ze vzdělávání v SVL.

Finanční dopady obou variant jsou shrnuty v tabulce č. 10. V případě nízké varianty by její uskutečnění znamenalo, že z 1500 žáků ze SVL v jednom populačním ročníku by se počet předčasných odchodů snížil o 100 z 991 na zhruba 891 osob. Předpokládaná **bilance veřejných rozpočtů** za dobu ekonomické aktivity těchto osob **se zlepší o 1,78 mld. Kč.**

Ve střední variantě dosáhne vyššího vzdělání navíc 525 žáků ze SVL, tedy počet vyučených v jednom školním ročníku se oproti současnosti zvýší o 108 osob a počet maturantů dokonce o 417 osob. Za dobu ekonomické aktivity těchto osob se **zlepší předpokládaná bilance veřejných rozpočtů o 10,84 mld. Kč.**

¹⁶ Tento předpoklad vychází z poznání aktuálních bariér pro úspěšný přechod žáků ze SVL ze základní na střední školu (např. nutnost dojíždění nebo delšího pobytu v jiném městě, faktory neznámého prostředí apod.), jejichž překonání bude potřebné obdobně řešit při přechodu do terciálního vzdělávání.

V případě vysoké varianty by z 1500 žáků ze SVL v jednom ročníku pouze 285 osob (19 %) předčasně opouští vzdělávání a vstupuje do ekonomické aktivity se základním nebo neukončeným vzděláním. Naopak oproti střední variantě vysokoškolského vzdělání dosáhne 198 osob, tedy 13,2 % ročníku. Změna bilance veřejných rozpočtů v této, tedy **maximální dlouhodobý potenciál politik zaměřených na vzdělávání žáků ze SVL, představuje 16,65 mld. Kč.**

Tabulka č. 10: Agregátní dopady zabránění předčasným odchodům ze vzdělávání na veřejné rozpočty v jednom ročníku žáků ze sociálně vyloučených lokalit

Nejvyšší dosažené vzdělání	Nízká varianta		Střední varianta		Vysoká varianta	
	Počet osob	Celková bilance vůči státu (mil. Kč)	Počet osob	Celková bilance vůči státu (mil. Kč)	Počet osob	Celková bilance vůči státu (mil. Kč)
Základní a neukončené	-100	0	-525	0	-706	0
Střední bez maturity	50	650,551	108	1 414,48	108	1 414,48
Střední s maturitou	50	1 130,12	417	9 421,97	417	9 421,97
Vysokoškolské	0	0	0	0	181	5 811,61
Celkem	0	1 780,67	0	10 836,45	0	16 648,54

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Předčasné odchody ze vzdělávání mají významné finanční dopady jak na jednotlivce (vyšší riziko nezaměstnanosti a nižší příjmy z práce), tak na veřejné rozpočty (náklady nezaměstnanosti, snížení výběru sociálního a zdravotního pojištění). Na agregátní úrovni jsou tyto dopady nejvýznamnější v sociálně vyloučených lokalitách.

Celoživotní čisté pracovní příjmy jednotlivce vzrostou v průměru o více než 8 mil. Kč v případě úspěšného vyučení a o téměř 17 mil. Kč v případě získání středního vzdělání s maturitou. Vysoká míra předčasných odchodů znamená, že v obcích a regionech se sociálně vyloučenými regiony bude v následujících letech agregátní poptávka o tyto prostředky nižší. Zvýšení příjmů v důsledku dosažení vyššího vzdělání by se přitom mohlo pozitivně projevit ve zvýšené poptávce po službách, vyšším standardu bydlení (rekonstrukce nebo nová výstavba bytového fondu), tedy v aktivitách s významnými vlivy na zaměstnanost a dalšími multiplikačními efekty.

Širší možnosti uplatnění a šance na vyšší výdělek na oficiálním trhu práce, které jsou s vyšším vzděláním spojené, budou zároveň snižovat atraktivitu tzv. šedé ekonomiky, která nabízí spíše krátkodobé a nárazové možnosti práce (tzv. fušky) bez dlouhodobější jistoty uplatnění, ale s okamžitou výplatou nedaněného a nevidovaného příjmu. Zatímco oficiální práce za nízkou mzdu (a s rizikem opakované nezaměstnanosti) nemusí být vůči šedé ekonomice pro jednotlivce dostatečně finančně atraktivní, stabilnější a lépe ohodnocené pozice dostupné lidem s vyšším vzděláním již mohou zajistit vyšší výdělků a jejich pravidelnost.

Potenciální přímé přínosy politik na zabránění předčasným odchodům ze vzdělávání na bilanci veřejných rozpočtů jsou u jednoho ročníku žáků ze SVL v rozmezí 1,7 – 16,5 mld. Kč po dobu jejich ekonomické aktivity. S ohledem na výše uvedené vyvolané dopady se však jedná o konzervativní odhad.